

MANNON UYG'UR O'ZBEK TEATR SAN'ATI ASOSCHISI

Axmedov G.N

***Mutaxassislik: 5A150204-Muzeyshunoslik; konservatsiya va badiiy yodgorliklarni saqlash
2-bosqich***

Annotatsiya. *Badiiy obrazlar, o'z navbatida, tinglovchi yoki tomoshabinning ongiga, fikriga. qalbiga, his-tuyg'usiga ta'sir o'tkazib, uning estetik dunyoqarashini shakllantirishga, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.*

Mannon Uyg'ur (taxallusi; asl ism sharifi Majidov Abdumannon) (1897.11.10—1955.15.10) aktyor, dramaturg . O'zbekiston xalq artisti (1932). Yevropa shaklidagi o'zbek teatr sanati va hozirgi O'zbek milliy akademik drama teatri (sobiq Hamza nomidagi teatr) asoschilaridan. 1919 y.da "Turon" truppasini qayta tiklab, unga istedadli yoshlarni jalb etish, dramaturglar bilan yangi asarlar ustida ish olib borish, tarjima qilish, sahnalashtirish, sahna ijodkorlarini malakasini oshirish masalalari bilan muttasil shug'ullangan. Ijodkor o'z davrining murakkab ijtimoiy muammolari sabablarini aniqlashga, ularni keltirib chiqaradigan omillarning "ildiziga yetib borishga" va uni badiiy obrazlar orqali ifodalashga intiladi. Bunday dunyoqarashning mahsuli - falsafiy umumlashgan, badiiy shakl va mazmunga ega bo'lgan ideal obrazlardir.

Badiiy obrazlar, o'z navbatida, tinglovchi yoki tomoshabinning ongiga, fikriga. qalbiga, his-tuyg'usiga ta'sir o'tkazib, uning estetik dunyoqarashini shakllantirishga, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Dunyoqarashni insonning borliqqa, jamiyatdagi o'z o'rniga mavqeiga, nima maqsadda yashashiga, o'z amaliyotida ishonadigan, ulug'laydigan, tayanadigan iymon-e'tiqodiga, tabiat, jamiyat, siyosat va o'z-o'ziga nisbatan, keng qamrovli munosabatlarining ifodasi deyish mumkin. Shu umumiy tamoyilga asosan estetik dunyoqarash, bir tomondan, falsafiy dunyoqarashning tarkibiy qismi sifatida mohiyatiga ko'ra, borliqni aks ettirish usullariga qarab: mifologik, diniy, badiiy, axloqiy va boshqa yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Ikkinchi tomondan esa, u shaxsning borliqni go'zallik qonunlari asosida amaliy-badiiy o'zlashtirish jarayonida, estetik talab va ehtiyojlarni qondirish, shaxs va jamiyat munosabatining ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-madaniy asoslarini taqozo qiladi.

Jadidlar estetikasi va vujudga kelgan yangi o'zbek teatr san'ati milliy uyg'onish, mustamlakachilikka, qaramlikka, zo'rovonlikka qarshi kurashish jarayonida shakllangan ijtimoiy hodisadir. Zero, XIX-asrning oxiri XX-asr boshlarid estetik tarixida g'oyat murakkab va xilma-xil qarashlarga boy davr bo'lib, fan-texnika taraqqiyotida, insoniyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-manaviy hayotida misli ko'rinmagan tarixiy voqealar yuz berdi. Bular insonlarning borliqqa estetik munosabatini o'zgartirib, dunyoni yangicha o'rganish va ifodalash zaruriyatini taqozo etdi.

Jadidlar tarix maydoniga ma'rifatparvarlik, milliy-ozodlik harakatlari g'oyalari bilan kirib keldilar. Ularning saflarida dunyoviy bilimlarni chuqur egallagan, Yevropa

madaniyatidan xabardor bo'lgan Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Hamza, Munavvar qori kabi marifatparvarlar bor edi. Keyinchalik ularning g'oyalarini boshqa mamlakatlarda Maxatma Gandi, Sun-Yat Sen, Kvame Nkruma, Kamol Otaturk, Omonullaxon kabi milliy ozodlik harakatining namoyondalari davom ettirdilar.

Vatanimizdagi ma'naviy-madaniy o'zgarishlar jahon ijtimoiy-siyosiy jarayonlari bilan hamnafas bo'lgan. Jadidlar estetik qarashlari, yoshlar tarbiyasi, ma'rifat, teatr san'atiga munosabatlari, omma faoliyatini milliy ozodlikka qaratish harakati millatning ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlariga hamohang edi.

XX asr boshlarida jamiyatda tub o'zgarishlar qilish tarafdori oldida inqilobiy hamda tadrijiy yo'l turar edi. Birinchi yo'ldan Yevropa, Rossiya, qisman O'rta Osiyoda markschilar borganlar. Nazariya va umaliyotda mo'tadil, vazmin yo'l tutadigan, portlashlar sodir qilmay, qon to'kmay, zo'ravonlik ishlatmay, tadrijiy islohotlar bilan o'zgarishlar qilish rejasini tuzganlar oldida ikkinchi yo'l turar edi.

Yagona milliy g'oya, mushtarak siyosiy ta'limotning yo'qligi. hotto, ziyolilar o'rtasida ikkilanish, tarafkashlik, liberallik (kelishuv), radikallik (ajralish), goho optimizm, goho pessimizm kayfiyatlarini, markazga intiluvchi, markazdan qochuvchi kuch va mayllarni shakllantirar edi. Jadidlar ana shunday murakkab sharoitda o'z siyosiy platformalarini belgilay boshladilar.

Jadidlarning ma'naviy hayotni, xalq ta'limini tubdan isloh qilish g'oyasi ilg'or, nisbatan yangi, zamonaviy dunyoqarash bo'lib, xalqda ozodlik va erkinlik tuyg'ularini uyg'otish asosida jamiyatni taraqqiy ettirish, sivilizatsiyalashgan xalqlar qatoriga kirish orzusini paydo qiladigan milliy mafkuraga hamohang edi. Bunga tinch, evolyutsion yo'l bilan, avvalo, ta'limni isloh qilish, maktab, madrasa, gazeta, jurnal, teatr san'atini rivojlantirish orqali yangi hayot tarziga erishish mumkinligini etirof qilish va amaliy harakat dasturiga aylantirish asosiy yo'l qilib tanlagan.

Turkistonda XX asr boshida avvalo maorifda isloh boshlangan, keyin milliy matbuot paydo bo'lgan. Lekin ma'rifatni, millat manaviyatini rivojlantirish uchun yana estetik amaliyotning asosiy elementi - sanoyi nafisa uyi - teatrga ehtiyoj sezildi. XX-asr boshlarida Tatariston va Ozarboyjondan O'rta Osiyoga gastrolga kelgan teatr ijodkorlarining spektakillari tomoshasidan keyin jadidlar g'oyaviy va amaliy rejasida teatr - Ibratxona tashkil etalishi milliy estetik ong shakllanishida alohida o'rin egallaydi.

Demak. Yurtimizda yuz berayotgan o'zgarishlar: 1) jahon bo'ylab sodir bo'layotgan jarayoning muhim tarkibiy qismi bo'lgan; 2) avval chor Rossiyasi, keyin sovet imperiyusi mustamlakasi bo'lgan o'lkalarda, Har qanday siyosiy tayziqlarga qaramasdan, milliy ma'naviyatning rivojlanishi ob'yektiv qonuniyatlarga asoslangan; 3) bu jarayon. Avvalo, ziyolilar ongida yangicha dunyoqarash shakllanishidan boshlangan; 4) dunyoqarashi o'zgargan ilg'or o'zbek ziyolilari, jumladan jadidlar, o'sha davrda xalqimizni, mamlakatimizni umumbashariy taraqqiyot darajasiga ko'tarishga intilishni boshlagan edilar. Afsuski, ular boshlagan yuksalish istibdod tuzumi sababli deyarli bir asrga kechikdi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. M.Umarov- Mannon Uyg'ur va milliy teatr estetikasi . Toshkent. Musiqa, 2006.

2. E.Ismoilov –Mannon Uyg'ur. Toshkent. 1983.
3. Rahmonov M O'zbek teatri. Toshkent, G.G'ulom nomidagi nashriyot, 1968.

Ilmiy rahbar:

tarix fanlari doktori, professor Saidov I